

UDC: 347.2(045)(575.1)

FRANSIYADA MULK HUQUQI HAMDA BOSHQA ASHYOVIIY HUQUQLAR

Koryogdiyev Bobur Umidjon o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik huquqi kafedrası o'qituvchisi
ORCID: 0000-0001-6953-4076
e-mail: boburkoryogdiyev@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tadqiqotda amaldagi Fransiya fuqarolik kodeksi bo'yicha Fransiya fuqarolik huquqi ko'rib chiqiladi. Maqolada feodal taqiq va cheklovlardan xoli yangi burjua huquqini shakllantirish uchun ashyoviy huquqlar, xususan, mulk huquqi va uni himoya qilish usullari, shuningdek, Rim huquqining ta'siri, inqilobiy qonunchiligi va kanon huquqini tartibga soluvchi normalar tahlil qilinadi. Bundan tashqari, Fransiya fuqarolik huquqining o'ziga xosliklari, jumladan, xususiy huquqning institutsiyaviy xarakterda ekanligi va huquqdagi dualizm haqida tahlil olib borilgan. O'zbekiston Respublikasi huquq tizimi Fransiya Respublikasining huquq tizimi bilan bir xil huquq oilasi nuqtayi nazaridan o'xshash bo'lsa ham, huquqning har bir mamlakat ijtimoiy hayoti va milliy qadriyatlariga moslashishini hisobga olib, ashyoviy huquqqa oid ayrim farqlar ham tahlil qilindi. Xususan, mamlakatimiz fuqarolik qonunchiligida mavjud bo'lgan egalik qilish huquqi konsepsiyasi Fransiya Respublikasidan farq qilib, jisimsiz ashyolar ham mulk deb e'tirof etilgani uchun bunday huquq mavjud emas, degan nazariya ham mavjud. Qolaversa, Fransiya Respublikasida qonuniy mulkka ega bo'lish asoslari orasidagi egalik muddati, mulk huquqini qo'lga kiritish nisbatan mulkdor manfaatlarini ko'proq himoya qilgan holda, ko'chmas mulkka nisbatan 30 yilni tashkil etib, agar faktik egallovchi insofli (good faith) harakat qilsa, bu muddatni qisqartiruvchi omil ekanligi ham o'ziga xosliklaridan biri ekanligi o'rganib chiqildi.

Kalit so'zlar: corpus iuris civilis, ashyoviy huquq (iura in rem), shaxsiy huquq (iura ed rem), vindikatsion da'vo, negator da'vo, "numerus clauses" tamoyili.

ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ И ДРУГИЕ ВЕЩНЫЕ ПРАВА ВО ФРАНЦИИ

Корёгдиев Бобур Умиджонович,
преподаватель кафедры «Гражданское право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данном научном исследовании рассматривается гражданское право Франции согласно действующему гражданскому кодексу Франции. В статье анализируются виды вещного права, в частности право собственности и способы его защиты, а также влияние римского права, революционного законодательства и норм, регулирующих каноническое право, на формирование нового буржуазного права, свободного от феодальных запретов и ограничений. Также были проанализированы особенности французского гражданского права, в том числе институциональный характер частного права и дуализм в праве. Хотя правовая система Республики Узбекистан схожа с правовой системой Французской Республики с точки зрения правовой семьи, были также проанализированы некоторые различия, связанные с вещными правами, с учетом адаптации закона к общественной жизни и национальным ценностям

каждой страны. В частности, понятие права собственности, существующее в гражданском законодательстве нашей страны, отличается от понятия Французской Республики, а также существует теория о том, что такого права не существует, поскольку имуществом признаются даже нематериальные вещи. Кроме того, во Франции право собственности на недвижимое имущество приобретается вместе со сроком владения в 30 лет, предусмотрена надежная защита интересов фактического собственника, если он является добросовестным. Были изучены факторы, укорачивающие данный период.

Ключевые слова: *corpus iuris civilis*, вещное право (*iura in rem*), личное право (*iura ed rem*), виндикационное требование, иск негатора, принцип *numerus clauses*.

OWNERSHIP AND OTHER PROPERTY RIGHTS IN FRANCE

Koryogdiev Bobur Umidjon ugli,

Lecturer of the Civil Law Department of
Tashkent State University of Law

Abstract. *In this scientific study, the civil law of France has been investigated according to the current French civil code. The article analyzes material rights, in particular, property rights and methods of their protection, as well as the influence of Roman law, revolutionary legislation, and norms regulating canon law, for the formation of a new bourgeois law free from feudal prohibitions and restrictions. Also, the peculiarities of French civil law, including the institutional nature of private law and dualism in law, have been analyzed. Although the legal system of the Republic of Uzbekistan is similar to the legal system of the French Republic from the point of view of the same legal family, some differences related to material law have also been analyzed, taking into account the adaptation of the law to the social life and national values of each country. In particular, the concept of the right of ownership existing in the civil legislation of our country is different in the Republic of France, and there is also a theory that such a right does not exist because even intangible things are recognized as property. In addition, it has been studied that in the Republic of France, the acquisition of property rights using the period of ownership is 30 years in relation to immovable property, with greater protection of the owner's interests, if the factual owner is honest (good faith) and it is a factor that shortens the period.*

Keywords: *corpus iuris civilis*, material right (*iura in rem*), personal right (*iura ed rem*), vindication claim, negator claim, principle of “*numerus clauses*”.

Kirish

Odat huquqi hamda Rim huquqini tanlash kerak bo'lgan davrda Fransiyaning butun aholisi uchun Fuqarolik kodeksi ustida ish olib borildi. 1793-yilda Fransiya Revolyutsiyasi davrining mashhur zodagon, huquqshunos hamda o'sha vaqtdagi Parmaning Gersogi Kambaser (*Jean-Jacques-Régis de Cambacérès*) Fransiya uchun Fuqarolik kodeksining birinchi loyihasini taqdim etdi, biroq ushbu loyiha darhol rad etildi. Ikkinchi taklif 1794-yilda berilgan, ammo u ham rad etilgan. Kambaser 1796-yilda Napoleon Bonapart 1799-yilda

hokimiyat tepasiga kelganda ham ko'rib chiqilayotgan yakuniy loyihani ishlab chiqdi [1]. Napoleon qonunchilik jarayonini to'xtatmadi va Fransiya Fuqarolik kodeksi loyihasini taqdim etadigan atigi to'rt kishidan iborat komissiya tuzdi. Bu komissiya tarkibida “*pays de droit coutumier*”dan ikkita vakil – Tronchet va Bigot de Préameneu hamda “*pays de droit écrit*”dan ikkita vakil – Malevil va zamonasining nufuzli huquqshunos hamda siyosatshunosi Portalis ham bor edi.

Inqilob davrida kuchli targ'ib qilingan individuallik, erkinlik, tenglik, ma'rifat haqida-

gi falsafiy g'oyalarga qaramay, yangi Fuqarolik kodeksining mulk huquqi qismi juda an'anaviylik kasb etdi. Komissiya o'z g'oyalarini XVIII asrdagi Potierning mulk huquqiga asosladi. Rim huquqi va fransuz odat huquqi bo'yicha mutaxassis bo'lgan Potier mulkchilik va mulk huquqi haqidagi g'oyalarini, asosan. Rim tizimiga asoslangan holda ishlab chiqdi [2]. Mulk huquqining bu tizimi ashyoviy huquq va shaxsga doir huquqlar (majburiyat huquqi) o'rtasidagi tub farqni o'z ichiga olgan. Potier bu huquqlarni *"iura in rem"* va *"iura ad rem"*larga bo'ldi [3]. *iura in rem* huquq obyektiga taalluqli bo'lgan bo'lsa, *iura ad rem* huquq subyektiga tegishli edi.

Aynan shu ikki xil huquq tushunchalari tizimi Fransiya Fuqarolik Kodeksining asosini tashkil qiladi. Biroq, garchi majburiyat huquqi va ashyoviy huquqlar Fransiya xususiy huquqining alohida sohalari hisoblanadigan, Germaniya Fuqarolik Kodeksi singari ular o'rtasidagi chuqur prinsipial bo'linish belgilanmagan. Fransiya kodeksi Rim huquqidan ilhomlangan holda, huquqlarning ushbu ikki turiga asoslangan bo'lsa-da, ikki turdagi huquqlarni aralashtirib yuborgan nemis odat huquqi shaxslar huquqiga ta'sir ko'rsatgan va shuning uchun majburiyatlar huquqi mulk huquqini bir ma'noda shakllantirgan hamda alohida huquq sohasini tashkil etmasligini ko'rish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, mulk huquqini shakllantirish nuqtayi nazaridan, shaxslarning huquqiy munosabatlardagi ishtirokiga mulk huquqiga ega bo'lish yoki bunday huquqlarni yaratish huquqi sifatida qaraladi. Fransuz huquqida shaxsiy huquqlar uchun qo'llaniladigan yana bir atama shuning uchun *droit de créance* hisoblanadi.

Fransiya Fuqarolik Kodeksida fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining avtonomiyasi, mulk huquqiga zid ravishda, majburiyatlar huquqi, xususan, shartnoma huquqining boshlang'ich nuqtasi va asosiy tamoyili sanaladi. Mulk huquqi va majburiyatlar huquqi huquqlarning har xil turlari bilan

bog'liq ekanligidan kelib chiqib, huquq sohalari xususiy huquqning yangi tizimini ifodalash va shartnoma hamda mulk huquqi aralash ifodalangan feodal tuzumga qaytishning oldini olish uchun kodeksning alohida-alohida bo'limlari sifatida ko'rib chiqilgan. Shuning uchun mulk huquqi va majburiyatlar huquqi fransuz huquqida, garchi Germaniya Respublikasi kabi to'liq bo'lmasa ham, ma'lum darajada bir-biridan ajratilgan.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, inqilob ruhini butun Fransiya Fuqarolik Kodeksida ko'rish ashyoviy huquqlarning yana bir o'zi xosligi bo'ldi. Majburiyatlar huquqida, garchi mulk huquqiga xizmat qilish uchun yaratilgan bo'lsa-da, qonun bilan bo'ladigan cheklavlarnigina istisno etganda, boshlang'ich nuqta shartnoma erkinligi bo'ldi. Fuqarolik kodeksining 6-moddasi bu borada shunday qoidani legallashtiradi: *"Jamoat tartibi yoki axloqiy me'yorlarga ega bo'lgan qonunlar va nizomlar xususiy shaxslar o'rtasidagi kelishuvga ko'ra buzilishiga yo'l qo'yilmaydi"* [4].

Majburiyat, xususan, shartnoma huquqidan farqli o'laroq, ashyoviy huquqda boshlang'ich nuqta taraflarning erkinligi emas, balki mulk huquqini yaratishda tomonlar erkinligi cheklanishi hisoblanadi. Shuning uchun mulk huquqi tushunchalari Fuqarolik Kodeksi bilan belgilanadi va faqat qonun chiqaruvchi nazarda tutgan hollardagina fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining mustaqilligini ta'minlaydi.

Ashyoviy huquqlar deganda, Fransiya qonunchiligi mulkchilikning unitar tushunchasi, ya'ni to'liq ashyoviy huquq, shuningdek, mulk huquqidan tashqari bir qancha boshqa ashyoviy huquqlarni nazarda tutadi. Ko'rinib turibdiki, bunday bo'linish O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksidagi ashyoviy huquqlar institutining mulk huquqi va o'zgalarning mulkiga bo'lgan cheklangan ashyoviy huquqlarga bo'linishi bilan bir xillik kasb etgan.

Fransiya Respublikasining Fuqarolik kodeksiga 1804-yil ilk bor ommaga tanish-

tirilganidan beri bir qator o'zgartirish va qo'shimchalar qonunlar hamda sud amaliyoti orqali kiritildi. Xususan, mulk huquqi qoidalari 2006-yil 23-martgacha katta o'zgartirishlarga uchramadi [5]. 2006-yilda hukumat Professor Grimaldiga o'xshagan yetuk nazariy olim va huquqshunoslari mavjud komissiya orqali mulkiy huquqlarni himoya qilish haqida qonun loyihasi ishlab chiqdi. Ushbu qonun loyihasigacha bunday huquqlarni himoya qilish usullari va ular bilan bog'liq da'volarni bir nechta qonun hujjatlari, jumladan, Fuqarolik kodeksi, Savdo kodeksi hamda sud amaliyoti qoidalarida tarqoq holda uchratish mumkin edi. Loyiha esa qoidalarini yagona qonunga jamladi. Bundan tashqari, 2006-2007-yillar davomida qonun chiqaruvchi mulk huquqiga ega bo'lish tartib-qoidalariga o'zgartirish kiritish orqali ashyoviy huquqlar bilan bog'liq fuqarolik qonunchiligi normalarini isloh qildi [6]. Xususan, Fransiyada "*fiducie – ishonchga asoslangan*" [7] nomi bilan ma'lum bo'lgan hamda mulkiy huquqlarga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ishonchli boshqaruv instituti qayta ko'rib chiqildi. Garchi mol-mulkni ishonchli boshqarish shartnomalarning bir turi hisoblansa-da, mulk huquqiga aloqador jihatlari yetarlicha ekanligi uchun bunday o'zgartirishning mulk huquqi islohotlarida ta'kidlanishi ajablanarli emas. Jumladan, mol-mulkni ishonchli boshqarish shartnomasi orqali mulkdorning tipik huquqlari bo'lgan egalik qilish, foydalanish, tasarruf etish hamda mulk huquqini himoya qilish bilan bog'liq huquqlarini ancha cheklaydi. Qolaversa, Fransiyada ushbu institut ancha yillar oldin to'xtatilgan bo'lib, uning qayta joriy qilinishi haqiqiy reforma hisoblanar edi.

Material va metodlar

Tadqiqot jarayonida asosiy masalalar qatorida Fransiyada mulk huquqiga oid qonunchilikning inqilob davridan bugungi kungacha kiritilgan o'zgarishlar asosidagi tahlil, fransuz xususiy huquqining o'ziga xosligi va

mulk huquqini himoya qilish tartibi muhokama qilingan.

Ushbu tadqiqotda ilmiy bilishning tahliliy, umumlashtirish, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, statistik, sotsiologik, tizimli-tuzilmaviy, formal-yuridik o'rganish usullaridan foydalanildi.

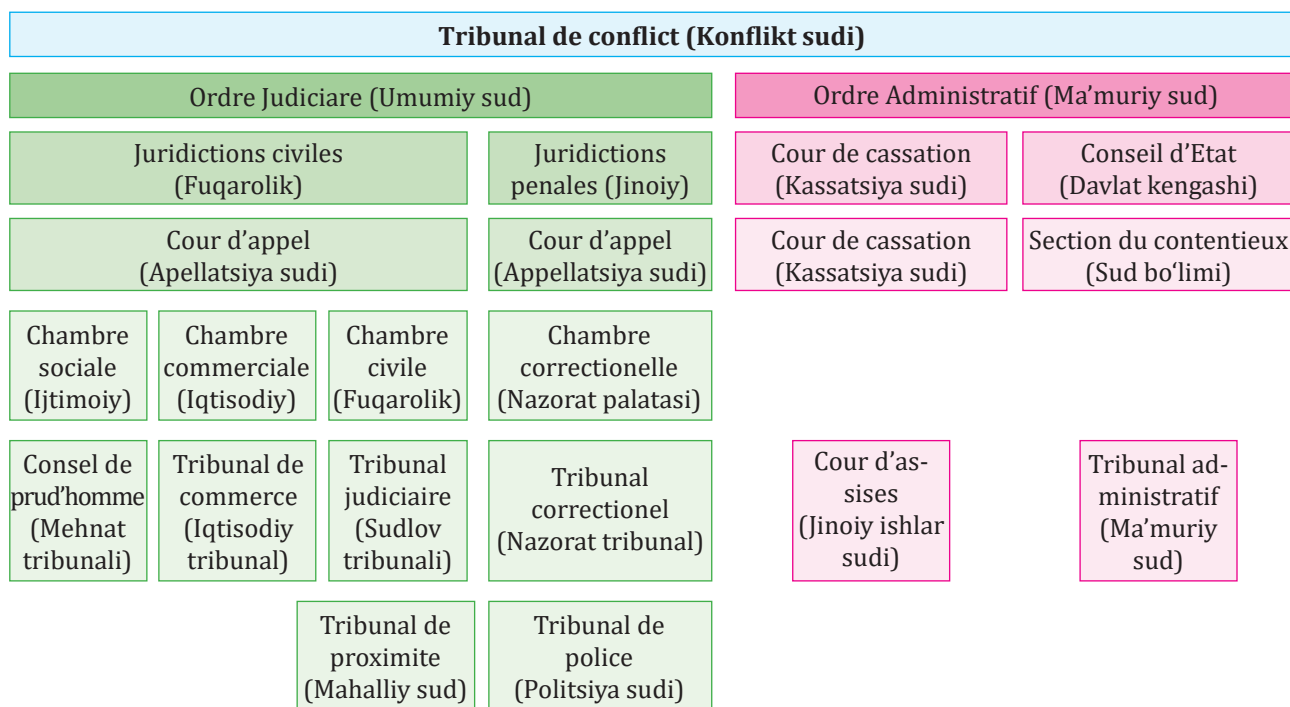
Tadqiqot natijalari tahlili

Bugungi kunga kelib, nafaqat roman-german huquq tizimining bir tarmog'i sifatidagi roman huquqining davomchisi o'laroq, balki mamlakatlar fuqarolik qonunchiligini kodifikatsiyalashda asosiy o'rin egallovchi, 1804-yilda institutsiyaviy xarakter (Yustinian kodifikatsiyasining bir qismi bo'lgan rim huquqi bo'yicha oddiy darslikning institutsiyalarini kodeksni tartiblashda o'zlashtirgan) kasb etgan holda yaratilgan Napoleon kodeksi bilan o'zining xususiy huquq tizimini yaratgan Fransiya Respublikasi fuqaroviy-huquqiy normalarni Fuqarolik kodeksida quyidagicha guruhlashtiradi: 1-kitob "Shaxslar" deb nomlanadi (huquq subyektlari). Ushbu qismning o'ziga xosligi fransuz fuqaroligini olish asoslari va tartibi, qolaversa, oila huquqi normalari aynan 1-kitobning bo'limlari hamda boblaridan o'rin egallaydi; 2-kitob ashyolar (huquq obyektlari) va ashyoviy huquqlarga bag'ishlangan. E'tiborli jihati ushbu kitobda faqat ashyoviy huquq umumiy tushunchasi, turlari hamda mulklarning turlari o'rin olgan; 3-kitob mulk huquqining qo'lga kiritilish usullarini legallashtiradi (bu o'z ichiga mulk huquqining asoslari bo'lgan bitimlar, shartnomalar, vorislik huquqi kabilarni ham o'z ichiga oladi); 4-kitob huquqni himoya qilishga bag'ishlanadi (o'ziga xosligi mulk huquqi, ashyoviy huquq, shuningdek, shaxslarga oid huquqlarning ham himoyasi ushbu kitobdan o'rin olgan); 5-kitob Fransiyaning dengiz orti provinsiyasi hisoblangan Mayotte departamenti uchun alohida qoidalarga bag'ishlanadi (Mozambik kanalida joylashgan Fransiya departamenti, rasmiy tili fransuz). Fuqarolik qonunchiligining bunday guruhlanishi Fran-

siya huquq tizimining institutsionallik xususiyatini aks ettiradi.

Fransiya fuqarolik huquqi dualizm xususiyati bilan ham o'ziga xosdir. Fuqarolik muomalasi ishtirokchilari bo'lgan jismoniy hamda yuridik shaxslar ikkita kodeksda alohida qoidalar bilan tartibga solingan. Jismoniy shaxslar haqidagi qoidalar Fuqarolik kodeksida berilgan bo'lsa, yuridik shaxslar haqidagi normalar Savdo kodeksi hamda Kompaniya

qonunida rasmiylashtirilgan. Normalarning bunday bo'linishi moddiy huquqdagi dualizmlik sifatida baholanadigan bo'lsa, Fransiya protsessual huquqida ham dualizmlik xususiyati mavjuddir. Bu Fransiya sud tizimining bo'linishida o'z aksini topgan. Jumladan, Fransiya Respublikasi sud tizimi ikki – “*Ordre Judiciaire*” hamda “*Ordre Administratif*” [8] larga bo'linib, nizolarni hal qiladi. Ushbu bo'linishni quyidagi sxemadan tushunib olish mumkin.

Sxema. Fransiya sud tizimining bo'linishi*

* Sxema muallif tomonidan Fransiya Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan tuzilgan.

Fuqarolik huquqining bunday o'ziga xosligi mulk huquqi institutiga ham ta'sir ko'rsatmay qolmagan. Garchi Fransiyada mulk huquqi xususiy huquq predmeti hisoblan-sa-da, o'z navbatida, shaxslarning mulkka ega bo'lishi ularning fundamental konstitutsiyaviy huquqi ham sanaladi. Mulkiy huquqlarni faqatgina Fuqarolik kodeksida emas, shuningdek, 1789-yildagi “Inson va fuqaro huquqlari Deklaratsiyasi” hamda Fransiya Respublikasi Konstitutsiyasida ham uchratish mumkin.

1789-yilgi Deklaratsiyaning 17-moddasiga ko'ra, mulk huquqi daxlsiz va muqaddas huquq bo'lganligi sababli hech kim undan mahrum bo'lishi mumkin emas, qonunda belgilangan jamoat maqsadlari uchun zarur bo'lgan hollar bundan mustasno. Bunda ham faqat mulkdorga zararni adolatli ravishda qoplash sharti bilan ularning mulk huquqini cheklashga yo'l qo'yiladi.

Qolaversa, Fransiya Konstitutsiyasida har kimning mulkdor bo'lish huquqi ta'kidlanadi. Mulkchilikning konstitutsiyaviy konsepsiyasi

juda muhim bo'lsa-da, mulkka oid qoidalar-ning aksariyati Fuqarolik kodeksida ko'rib chiqiladi. Mulk huquqi, birinchi navbatda, xususiy huquq va faqat unga nisbatan ushbu huquqni davlat aralashuvidan himoya qilish konstitutsiyaviy tushunchadir.

Fransiya Fuqarolik kodeksining "Mulk huquqi to'g'risidagi umumiy qoidalar" deb nomlanuvchi 2-kitobning II bo'limi 544-moddasiga muvofiq, mulk huquqi quyidagicha belgilangan:

Mulkchilik – bu ashyodan, qonun hujjatlarida to'g'ridan to'g'ri cheklangan holatni istisno qilgan holda, mutlaq tarzda foydalanish va uni tasarruf etish huquqidir.

Demak, fransiya qonunchiligi nazdida ham mulk huquqi quyidagi klassik elementlardan iborat: 1) foydalanish huquqi (*usus*); 2) tasarruf etish huquqi (*abusus*); 3) faktik egalik qilish (*fructus*) – ashyoni amalda ushlab turishga bo'lgan huquqni qo'lga kiritish huquqlari. Ushbu huquqlar nafaqat mulk huquqiga yakdil ta'rif berish, qolaversa, mulk huquqini boshqa ashyoviy huquqlardan ajratish uchun ham xizmat qildi. Masalan, Fransiya Fuqarolik kodeksida uchraydigan, Rim huquqida shaxsiy servitutlardan biri hisoblangan *usufrukt* faktik egallovchida mulkni tasarruf etish huquqi mavjud bo'lmagani sababli mulk huquqiga emas, o'zgalarining mulkidan cheklangan tarzda foydalanish huquqiga egaligi asoslantiriladi [9].

Mulk huquqi xususida tahlil olib borilganda, shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, Fransuz sivilist olimlarining mulk huquqiga xususiy huquq jihatdan yondashuvlari uch xil xarakter kasb etadi. Ularning fikricha, Fransiya mulk huquqining o'ziga xos uch xil xususiyati mavjud.

Birinchidan, mulk huquqi *mutlaqdir*. Mulk huquqidan ushbu xususiyatni ajratib olishdan maqsad fransuz sivilistlarining fikricha, birinchi navbatda, feodal tuzumning tarqoq va nisbiy, mutlaq bo'lmagan mulk tushunchasini rad etish sifatida qaralishi kerak [10]. Mulk huquqidagi mutlaqlik mohiya-

ting yana bir izohi loyiha mualliflarining mulk huquqini ular tan olgan boshqa mulkiy huquqlardan farqlash niyatida ekanligida ko'rish mumkin [11]. Fransiya Fuqarolik Kodeksi tizimida mulk huquqidan boshqa huquqlarni yaratish usuli mulk huquqidan foydalanish orqali vujudga keladi. Bu huquqlar mulk huquqidan ko'ra, mazmunan cheklanganligi sababli mulk huquqi ushbu ma'noda mutlaqlik kasb etadi.

Feodal tizimdagi nisbiy mulkchilikni rad etish va mulk huquqining boshqa ashyoviy huquqlardan farqlanishi bilan birga huquqning mutlaqligini mulkdorning cheksiz, kamida prinsipial jihatdan cheklanmagan vakolatlarida ham ko'rish mumkin. Biroq Fransiya fuqarolik kodeksi 544-moddasining oxirgi qismi mulkdor vakolatlarini cheklashga imkon beradi. Bu Fuqarolik Kodeksini ishlab chiquvchilar, garchi mulkdorning cheksiz vakolatlari haqidagi tabiiy huquq ta'limoti ta'sirida bo'lsa-da, XIX-XX asrlarda sud amaliyoti bilan o'rnatilgan cheklovlarni o'z ichiga oladi.

XIX asrning boshlarida qisman tabiiy huquq nazariyalari ta'sirida huquqning "liberal" qarashi shaxsni o'ta muhim deb hisoblagan. Mulk huquqiga nisbatan bu shaxsiy mulkka bo'lgan cheklovlarni rad etishga olib keldi. Bular shaxs erkinligining ana shu asosiy prinsipining buzilishi sifatida baholandi [12]. Biroq XIX asrning ikkinchi yarmida Fransiya qonun chiqaruvchi organi, shuningdek, sudlar ham mulkdorning vakolatlariga umumiy cheklashlar kirita boshladilar.

Bunga erishish uchun sudlar fransuz tilida *abus de droit* deb nomlanuvchi "huquqlarni suiiste'mol qilish" doktrinasidan foydalan-ganlar [13]. Huquqlarni suiiste'mol qilish sud amaliyotida qo'shnilar o'rtasidagi mulk huquqi sohasida dolzarbdir. Mulkdor o'z huquqidan foydalanish natijasida boshqaning huquq hamda manfaatlarini buzadigan bo'lsa, mulk huquqi daxlsizligi ushbu chegarada to'xtaydi. Bundan tashqari, mulk huquqining cheklanishiga mulkdorning o'ziga qarashli mutlaq ashyoviy huquqlarining ba'zi ele-

mentlarini shartnoma orqali yoki shartnomadan tashqari o'tkazish bilan cheklanishi ham mumkin.

Mulk huquqining ikkinchi xarakteri *eks-klyuzivlikdir*. Mulk huquqining maxsuslik xususiyati ashyoga faqatgina uning mulkdori egalik qilishi, foydalanishi hamda tasarruf qilishi mumkinligini anglatadi. Bundan tashqari, mulkdorda boshqalarni uning ashyosidan foydalanish, egalik qilish yoki tasarruf qilishdan tiyib turish huquqi, ya'ni "*ius erga omnes*" huquqi mavjud. Mulkdorning eksklyuziv mulk huquqlari vaqtinchalik boshqa shaxsga o'tkazilganda, nisbatan o'z xususiyatini yo'qotadi.

Uchinchi xususiyat mulk huquqining *muddatsiz amal qilishidir*. Mulk huquqi u yaratilgan obyekt mavjud bo'lgunga qadar davom etishi ko'zda tutilgan [14]. Mulk huquqi unitar va mutlaq bo'lganligi sababli mulkchilik huquqining vaqtinchalik turi ushbu tamoyillarning buzilishiga olib keladi. Bundan tashqari, mulkdor o'z huquqidan foydalanmasa ham mulk huquqi mavjud bo'lib qoladi. Ushbu tamoyil nafaqat yuqorida qayd etilgan Inson va Fuqaro huquqlari deklaratsiyasining 2-moddasi, shu bilan birga, Fransiya Kassatsiya sudining sud amaliyotidan ham kelib chiqadi.

Fransuz huquqida Fuqarolik kodeksi barcha da'volar, jumladan, mulk huquqini himoya qiluvchi vindikatsion da'volar ham o'ttiz yildan so'ng o'z kuchini yo'qotadi, deb belgilab qo'yilgan edi. Biroq 1905-yilda kassatsiya sudining qaroriga ko'ra, mulk huquqini himoya qilish to'g'risidagi da'vo muddat bilan cheklanishi mumkin emas. Sababi muddat bilan cheklanishi mulk huquqining yuqorida ta'kidlangan o'ziga xos tamoyillari, xususan, mulk huquqining muddatsiz amal qilish tamoyiliga zid ekanligini asos qilib keltirishadi.

Bundan tashqari, milliy olimlarimiz, xususan, huquqshunos, professor N.Imomovning Fransiyada mulk huquqi tamoyillarini o'rganishda aniqlagan yana bir tamoyillaridan biri "bir ashyoga nisbatan ikkita to'liq mulk huquqi

bo'lishi mumkin emas" degan Rim huquqining asosiy tamoyilidan kelib chiqadi. Mulk huquqi yagona va bo'linmasdir. Bo'lingan yoki ikkilangan mulk bo'lishi mumkin emas. Mulk huquqining ushbu doirasiga sig'maydigan hayotiy vaziyatlarining xususiyatlari yo o'zgarar mulkiga bo'lgan huquqlar yoxud u yoki bu obyektga nisbatan u yoki bu subyektning mulk huquqining o'ziga xosliklarini belgilab qo'yishda ifodalanishi mumkin [15].

Roman-german huquq tizimi mamlakatlari qonunchiligida mulk huquqining tamoyillariga to'xtalib, I.B. Zokirov quyidagi tahlilni bayon etadi: "Qit'a huquq tizimi amal qilayotgan tamoyillardan yana biri – bu mulk huquqining eng to'laqonli tamoyilidir. Yevropa davlatlari qonunchiligida mulk huquqining tarkibiy qismlari (mulkdor – egallash, tasarruf etish, foydalanish va himoya qilish huquqlari) turlicha ifodalanadi, ba'zan esa hatto g'aroyib vakolat ham (masalan, mol-mulkni yo'q qilib tashlash huquqi) belgilab qo'yilgan. Biroq ayni vaqtda ushbu vakolatlar "eng mutlaq tarzda", "mulkdorning xohishiga ko'ra", "mustaqil tarzda" amalga oshirilishi belgilangan. Xuddi shu bilan mulk huquqini boshqa ashyoviy yoxud majburiyat huquqi bilan taqqoslaganda, mazmunan doim keng va mustaqil ekanligi ta'kidlanadi [16].

Mulk huquqi tituli. Mulk huquqi titulini qo'lga kiritishda, birinchi navbatda, sudning vakolatlari hamda vazifalarini ta'kidlash kerak. Agar sudya nizoli mol-mulk muqarrar ravishda unga egalik huquqini da'vo qilayotgan ikki shaxsdan biriga tegishli deb hisoblab, taraflar hukmning ustunligini isbotlay olmaganliklarini bahona qilib, ularning arizalarini qanoatlantirishdan bosh tortsa, odil sudlovni rad etish hisoblanadi [17].

Sudya, shuningdek, ikki tarafdin qaysi biri mulk egasi ekanligini aniqlashning iloji yo'qligini aniqlaganda, har ikkala tomon ham mulkka teng ulushda mulkdor ekanligi to'g'risida qaror qabul qila olmaydi. Bundan tashqari, mulkka bo'lgan titolni belgilashda mulk huquqi prezumpsiyasi ham inobatga

olinadi. Aynan mulk huquqini tan olishni talab qiluvchi shaxs sudlanuvchining ixtiyorida bo'lgan yerga o'zining egalik huquqini tasdiqlovchi dalillarni taqdim etishi kerak.

Tasdiq erkinligi – ko'chmas mulkka egalik huquqini isbotlash usullari bepul bo'lganligi sababli huquqni tasdiqlovchi hujjatning mavjudligi sertifikatlar yoki to'lov hujjatlari taqdim etilishi bilan tasdiqlanishi mumkin. Ko'char mulk aylanmasi sohasida sud ruxsat etilgan dalillar doirasini oldindan cheklay olmaydi [18].

Agar taraflar mulk huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim eta olmasalar, ishni mohiyatan ko'rayotgan sud ishning faktlari va holatlarida mulkchilik izlari hamda hal qiluv qarorining boshqa joyda topib bo'lmaydigan elementlarini izlashi shart. U, xususan, kadastr ma'lumotlari, soliqni to'lash, guvohlarning so'zlari, hudud topografiyasi va ekspert xulosasi asosida oqlovchi da'voni qabul qilishi mumkin.

Fransiyada mulk huquqini himoya qilish. Mulk huquqini himoya qilishda uning konstitutsiyaviy qiymati birlamchi ahamiyat kasb etadi. Mulk huquqi konstitutsiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan asosiy huquq hisoblanadi. Inson huquqlari deklaratsiyasida nazarda tutilgan prinsiplarning o'zi ham mulk huquqlarining asosiy qiymatini ko'rsatish nuqtayi nazaridan konstitutsiyaviy xususiyatga ega bo'lib, ularning saqlanishi erkinlik, xavfsizlik va majburlashga qarshilik ko'rsatish bilan bir xil darajaga ko'tarilgan siyosiy jamiyatning maqsadlaridan biri, shuningdek, ushbu huquq egalari tomonidan berilgan kafolatlar va davlat hokimiyati imtiyozlari sanaladi.

Qonun chiqaruvchi mulk huquqi chegaralarini o'zi xohlagancha belgilashda erkindir.

Asosiysi, mulk huquqi tushunchasi va uning tarkibiy elementlari qonuniy jihatdan aniqlangan:

- 1) ashyodan to'liq foydalanish huquqi;
- 2) ashyoni mutlaq tasarruf etish huquqi;
- 3) ashyoga faktik egalik qilish huquqi (FFK 544-modda).

Fransiya Fuqarolik kodeksining 544-moddasini qo'llash bo'yicha sud amaliyoti faktik ekspropriatsiyani taqiqlaydi. Mulk huquqini istalmagan tarzda o'tkazish faqat standart ekspropriatsiya tartibida amalga oshirilishiga yo'l qo'yiladi.

Xulosalar

Xulosa qilib aytish mumkinki, Fransiya huquq tizimi mulk huquqini xususiy huquqni institutlarga bo'lgan dominant davrdagi Rim imperiyasidan andoza olib normalagan davlatlardan biri hisoblanadi. Respublikada mulk huquqi qoidalari mulkdor huquqlarini ko'proq himoya ostiga oladi. Buni birgina egalik muddatini qo'llab, mulk huquqiga ega bo'lish davomiyligini amaldagi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi bilan solishtirish orqali bilish mumkin. Fransiya Fuqarolik kodeksiga ko'ra, faktik egallovchi mulkka o'ziniki kabi oshkora hamda halol 30 yil davomida egalik qiladigan bo'lsa, mulk huquqi titulini o'sha ashyoga nisbatan qo'lga kiritadi. O'zbekistonda esa ushbu muddat $15+3=18$ yilni tashkil etadi. Bunda 3 yil umumiy da'vo muddati hisoblanadi. Bundan tashqari, Fransiyada mulk huquqini ashyoviy huquq va shaxsga doir huquqlar (majburiyat huquqi) o'rtasidagi tub farqlar bilan bo'lib o'rganish o'rganishning klassik usuli hisoblanadi.

REFERENCES

1. Gordley, 1994, pp. 486–487.
2. Radonjic A. The abuse of ownership: a social justice perspective. *European Property Law Journal*, 2021, vol. 10, no. 2-3, pp. 263–276. DOI: 10.1515/eplj-2021-0013 SMASH/.

3. Zimmermann R. Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today, Oxford, Oxford University Press, 2001.
4. Decree of 11 August 1789 Abolishing the Feudal System, Arts. III, IV, V, IX and XI, Lévy & Castaldo, 2002, p. 433.
5. Akkermans B. The principle of numerus clausus in European property law. Maastricht University, 2008. DOI: 10.26481/dis.20081017ba/.
6. Tomsinov V.A. Stat'i o prave sobstvennosti v grazhdanskikh kodeksakh Frantsii i Germanii [Articles on the right of ownership in the civil codes of France and Germany]. *Bulletin of Moscow University*, 2007, Series Right, no. 11 (2), pp.108–110.
7. Présentation de l'ordre judiciaire [Presentation of the judiciary]. Available at: <http://www.justice.gouv.fr/organisation-de-la-justice-10031/lordre-judiciaire-10033/>.
8. Kakourova N.A. Imushchestvo i vidoizmeneniya sobstvennosti v grazhdanskom prave Frantsii v XIX veke [Property and modifications of property in French civil law in the 19th century]. *Sibirskiy yuridicheskiy vestnik – Siberian Legal Bulletin*, 2010, no. 2, pp. 8–14.
9. Carbonnier 2000, p. 129, critically see Derine, 1955, pp. 42–43.
10. Koryakin V.M. Grazhdanskoye pravo zarubezhnykh stran (kurs lektsiy v skhemakh) [Civil law of foreign countries (a course of lectures in diagrams)]. Moscow, MIIT Law Institute, 2011.
11. Zwölve W.J. Hoofdstukken uit de Geschiedenis van het Europees Privaatrecht [Chapters from the History of European Private Law]. 2nd ed. Deventer, Kluwer, 2003.
12. Zimmermann R. Europeanization of Private Law. Eds. M. Reimann & R. Zimmermann. The Oxford Handbook of Comparative Law, Oxford, Oxford University Press, 2006, pp. 539–578.
13. Imomov N.F., Babajanova D.I. Xorijiy mamlakatlar fuqarolik huquqi: umumiy tavsif (ayrim mamlakatlar misolida) [Citizenship law of foreign countries: general description (on the example of some countries)]. Tashkent, TSUL, 2018, pp. 26–29.
14. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi [Civil rights]. Part I. Tashkent, TSUL, 2009, p. 58.
15. Long M., Weil P., Braibant G. et al. Les grands arrêts de la jurisprudence administrative [The major judgments of administrative case law]. 21st ed. Dalloz, 2017.
16. Seiller B. Droit administratif [Administrative law]. 6th ed. Flammarion, Champs University, 2016, vol. 1-2.
17. Plessis B. Droit administratif général [General administrative law]. Lexisnexis, 2016.
18. Yushkevich V.A. Napoleon Pervyy na poprishhe grazhdanskogo pravovedeniya i zakonodatel'stva [Napoleon the First in the field of civil jurisprudence and legislation]. *Civilistic Studies: Civil Law Yearbook*. Ed. B.L. Haskelberg. D.O. Tuzova. Moscow, 2006, iss. 57.
19. On Portalis see Derine 1955, p. 53 et seq.
20. Lévy & Castaldo, 2002, p. 432.
21. Zweigert & Kötz, 1998, p. 82.
22. Droits personnels and droits réels, Ketelaar, 1978, p. 18,
23. Terré & Simler, 1998, p. 107.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.